

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Participace seniorů na univerzitě třetího věku

Bakalářská práce

2020

Lenka Bobková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Lenka Bobková**
Osobní číslo: **H17231**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Téma práce: **Participace seniorů na univerzitě třetího věku**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

Bakalářská práce se bude zabývat vzděláváním seniorů na univerzitách třetího věku. Nejprve prozkoumá fenomén stáří tak, jak k němu přistupují sociální vědy, a bude se věnovat problematice celoživotního vzdělávání a významu univerzit třetího věku. Popíše koncept „aktivizace“ jako do jisté míry problematický. Práce se bude zajímat o skutečnosti, které vedou seniory k dalšímu vzdělávání a tomu, do jaké míry chápou senioři svoji aktivitu jako něco, co přispívá k jejich pozitivnímu sebehodnocení. Kvalitativní výzkum k této práci bude založen na rozhovorech se seniory navštěvujících kurzy i na zúčastněném pozorování přímo v rámci programů univerzity.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. Aktivita jako projekt: diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v ži-
votech českých seniorů a senierek. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. Studie., sv. 94. ISBN
978-80-7419-152-7.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. Konstruování představ aktivního stárnutí v centrech pro seniory. So-
ciologický časopis. 2010, 46(2), s. 211-234. ISSN 0038-0288.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. Fenomén stáří. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010.
ISBN 978-80-87109-19-9.
- HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- MŮHLPACHR, Pavel. Gerontopedagogika. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5029-
7.
- ONDRUŠOVÁ, Jiřina. Stáří a smysl života. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1997-2.
- SAK, Petr a Karolína KOLESÁROVÁ. Sociologie stáří a seniorů. Praha: Grada, 2012. Sociologie. ISBN 978-80-
247-3850-5.
- SÝKOROVÁ, Dana. Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.
Studie, sv. 45. ISBN 978-80-86429-62-5.
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMĚKALOVÁ. Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika. Praha: Grada,
2015. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5446-8.
- TRNKA, Susanna a Catherine TRUNDLE. Competing responsibilities: the politics and ethics of contemporary
life. Durham: Duke University Press, 2017. ISBN 978-0-8223-6360-6.
- VIDOVIČOVÁ, Lucie. Stáří ve městě, město v životě seniorů. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013.
Studie., sv. 98. ISBN 978-80-7419-141-1.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Hana Synková, Ph.D.**
Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **31. března 2019**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2020**

L.S.

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 29. listopadu 2019

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. X/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 20. 3. 2020

Lenka Bobková

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Haně Synkové, PhD. za odborné vedení, cenné rady, trpělivost a ochotu při vypracování bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem informantům, bez kterých bych tuto práci nemohla vypracovat. A v neposlední řadě také rodině, která mě ve studiu plně podporuje.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá vzděláváním seniorů na univerzitách třetího věku. Nejprve zkoumá fenomén stáří tak, jak k němu přistupují sociální vědy, a věnuje se problematice celoživotního vzdělávání a významu univerzit třetího věku. Popisuje koncept „aktivizace“ jako do jisté míry problematický. Práce se zajímá o skutečnosti, které vedou seniory k dalšímu vzdělávání a tomu, do jaké míry chápou senioři svoji aktivitu jako něco, co přispívá k jejich pozitivnímu sebehodnocení. Kvalitativní výzkum k této práci je založen na rozhovorech se seniory navštěvujícími kurzy i na zúčastněném pozorování přímo v rámci programů univerzity.

KLÍČOVÁ SLOVA

Senior, univerzita třetího věku, vzdělávání, stáří, stárnutí

ANNOTATION

This bachelor's work focuses on the education of seniors at universities of the third age. It first examines the phenomenon of old age as it is approached by the social sciences and addresses the issue of lifelong learning and the importance of third age universities. It describes the concept of "activation" as to some extent problematic. The work is interested in facts that lead seniors to further education and to what extent seniors perceive their activity as something that contributes to their positive self-evaluation. Qualitative research for this work is based on interviews with seniors attending courses and on participant observation directly within the university programs.

KEYWORDS

Senior, the university of the third age, education, age, aging

OBSAH

ÚVOD	9
1 Stáří a stárnutí	10
1.1 Aktivní stáří a stárnutí	13
1.2 Senior	16
2 Geragogika	18
2.1 Geragog	19
2.2 Funkce vzdělávání seniorů	20
3 Celoživotní vzdělávání	22
3.1 Kluby seniorů	22
3.2 Akademie třetího věku	23
3.3 Univerzity volného času	23
3.4 Virtuální univerzity třetího věku	24
3.5 Univerzity třetího věku	24
3.6 Vzdělávání na U3V v zahraničí	27
3.6.1 Finsko	27
3.6.2 Německo	27
3.6.3 Slovenská republika	27
3.6.4 Velká Británie	28
3.6.5 Itálie	28
3.6.6 Spojené státy americké a Kanada	29
4 PRAKTICKÁ ČÁST	30
4.1 Kvalitativní výzkum	30
4.2 Metody sběru dat	30
4.3 Výzkumný cíl	32
4.4 Výzkumný soubor	32

4.5 Sběr dat.....	33
4.6 Představení informantů	33
4.7 Kurzy U3V na Univerzitě Pardubice	35
4.8 Analýza rozhovorů s účastníky kurzů	36
4.9 Vyhodnocení získaných dat a zodpovězení výzkumných otázek	42
ZÁVĚR	44
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46

ÚVOD

V posledních letech lze zaznamenat, že se lidé dožívají stále vyššího věku. Stáří, které je považováno za poslední etapu života, se pak stává obdobím, které je naplněno různými aktivitami. Lidé se věnují svým koníčkům, tráví čas s rodinou nebo cestují. V dnešní době se k těmto činnostem řadí i vzdělávání, které nabízí řada institucí. Ne vždy je ale hlavním cílem vzdělávání pouze získání nových informací. Z tohoto důvodu jsem jako téma své práce zvolila „Participace seniorů na univerzitě třetího věku“. Mým cílem bylo zjistit, proč senioři chodí na vzdělávací kurzy, jestli jsou spokojeni a zda je tato aktivita obohacuje.

Druhým důvodem k výběru tohoto tématu byl fakt, že stáří je životní etapa, která se týká každého z nás. Ať už je to kvůli tomu, že jsou starší lidé součástí našeho života, nebo proto, že i my jednou zestárneme. Myslím si, že spoustu lidí může mít ze stáří strach a spojuje si ho s negativy. Pokud se ale o toto období začneme zajímat více, zjistíme, že stereotypy, se kterými se každý den setkáváme, nejsou tak úplně pravda. Podle mě stáří přináší mnoho příležitostí, kdy člověk může dělat i věci, které třeba vždycky dělat chtěl, ale z časových důvodů nemohl. Nebo také může objevit věci, o kterých nevěděl, jako je třeba vzdělávání v postproduktivním věku. Samozřejmě to ale není pravidlem a záleží i na našem zdravotním stavu.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části. První z nich je teoretická část, která obsahuje informace potřebné k porozumění stáří jako vývojové etapy života. Může také pomoci potenciálním zájemcům o vzdělávání v seniorském věku, jelikož se snaží zmapovat stáří a stárnutí a s těmito pojmy spojené aktivní stáří a stárnutí. Dále se věnuje geragogice jako vědní disciplíně, a nakonec formám vzdělávání pro seniory.

Praktická část vychází z kvalitativního výzkumu. Zaměřuje se na skutečnosti, které motivují seniory participovat na univerzitách třetího věku, na to, jestli je tato aktivita obohacuje a jak oni sami chápou stáří. K tomu jsem použila rozhovory s šesti informanty, kteří univerzitu třetího věku navštěvovali či navštěvují. Druhou výzkumnou metodou bylo pozorování, které proběhlo na kurzech Univerzity Pardubice. Praktická část by měla přinést odpovědi na výzkumné otázky, které jsem si na začátku výzkumu položila.

1 Stáří a stárnutí

Pojem stáří je něco, co nemá pevně stanovenou definici. Každý jej chápe jinak a také si s ním spojuje jiný věk. Tyto rozdílné názory určitě ovlivňuje sociální a kulturní prostředí. Pokud se podíváme na stáří z různých pohledů, zjistíme, že sice nejsou totožné, avšak mají něco společného. „*Obecný pojem stárnutí má dvě základní podoby; stárnutí populací jako demografický proces a stárnutí jedince jako důsledek biologické změny, která má široké sociální, ekonomické a další souvislosti. V sociologickém pohledu jsou tyto dva fenomény propojeny, protože stárnutí jedince (jako jedinečná skutečnost) je ovlivněno sociálním pojetím stáří, kolektivním vnímáním stárnutí jako určité specifikace životní fáze, ke které se pojí určitá sdílená očekávání a předpoklady – stáří je sociálním, kulturně proměnlivým fenoménem*“.¹ Tento způsob pojetí stáří, jehož autorkou je socioložka Vidovičová, se velmi podobá definici v sociologickém slovníku, ve kterém se píše, že jej můžeme chápat dvěma způsoby. První z nich je ten, že stáří je vlastně čas, který uplynul od vzniku nebo od zrodu objekt. Druhým způsobem jej lze chápat jako závěrečnou etapu života, která zpravidla začíná koncem ekonomické aktivity a končí až smrtí.² I v naší společnosti se tyto dva přístupy hodně propojují, jelikož se stáří konstruuje tak, že člověk s příchodem stáří už není tolik ekonomicky aktivní.

Pavel Mühlpachr³ chápe stáří jako poslední fázi ontogeneze, která je součástí přirozeného průběhu života. Je důsledkem a projevem geneticky podmíněných involučních procesů, které jsou modifikované dalšími faktory jako jsou například choroby, životní podmínky či životní způsob. Involuční změny jsou chápány jako sestupné vývojové změny, ke kterým dochází v souvislosti se stárnutím. Tyto procesy jsou spojeny i s řadou sociálních změn, ke kterému patří mimo jiné například penzionování. Podobně píše i Kalvach a Vágnerová. Kalvach⁴ tvrdí, že stáří je obecným označením pozdních fází ontogeneze, přirozeného průběhu života. Vágnerová⁵ stáří definuje jako poslední etapu života, kterou označuje jako postvývojovou. Píše, že tato etapa přináší nadhled a moudrost, ale také úbytek energie a proměnu osobnosti, která směřuje k jejímu konci. Jedná se o období svobody, ale také ztrát, ke kterým během stárnutí dochází. Dalším přístupem k vymezení pojmu stáří je koncept životního cyklu nebo také životní fáze. To je zpravidla chápáno jako vývoj od dětství do stáří, který je

¹ VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stáří ve městě, město v životě seniorů*, s. 17.

² Velký sociologický slovník, svazek 2 [online]. Copyright © 2019 EPDF.PUB [cit. 16.11.2019]. Dostupné z: <https://epdf.pub/velky-sociologicky-slovník-svazek-2.html>

³ MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*, s. 18.

⁴ KALVACH, Zdeněk. *Úvod do gerontologie a geriatrie: integrovaný text pro interdisciplinární studium*, s. 18.

⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*, s. 229.

ovlivňován biologickými a sociokulturními faktory.⁶ Zavázalová a kol.⁷ tvrdí, že je nutné si uvědomit, že stárnutí se dá chápat dvojitým způsobem, protože „*stárnutí je proces všeobecný (stárne celá populace) a zároveň individuální (stárne konkrétní jedinec)*“. Autoři se tedy shodují nad tím, že stárnutí je přirozený celoživotní proces, jehož poslední etapou je právě stáří samotné.

Obecně rozlišujeme stáří biologické, kalendářní a sociální.

Biologické stáří je označení pro období, kdy dochází k involučním změnám. Přesný věk, který lze označit za počátek stárnutí, nelze přesně stanovit, avšak můžeme říct, že se jedná o období, kdy dochází k poklesu výkonnosti a zdatnosti.⁸ Biologické stáří totiž označuje celkový stav organismu. Také je nutno podotknout, že řada změn, ke kterým u člověka dochází, je způsobena často nemocemi než stárnutím samotným. Důležitým ukazatelem je **funkční stav** označující potenciál jedince, který je ovlivňován především vnějšími faktory. Kalendářní věk a funkční stav se tedy nutně nemusí shodovat.⁹

Kalendářní (nebo také chronologické) **stáří** je podle Mühlpachra¹⁰ „*vymezeno dosažením určitého, arbitrárně stanoveného věku, od něhož se empiricky obvykle nápadněji projevují involuční změny. Výhodou kalendářního vymezení stáří je jednoznačnost, jednoduchost a snadná komparace.*“ Kalendářní věk je spíše nástroj, který je nejčastěji využíván v demografii a statistice.¹¹ Pro příklad uvedu několik možností dělení stáří:

Špatenková a Smékalová¹² vycházejí ve své knize z periodizace Světové zdravotnické organizace (WHO), která dělí proces stárnutí následovně:

45–59 let	střední věk;
60–74 let	vyšší neboli starší věk;
75–89 let	pravé stáří, sénium;
90 let a více	dlohověkost.

⁶ VICTOR, Christina. *The Social Context of Ageing*, s. 15.

⁷ ONDRUŠOVÁ, Jiřina. *Stáří a smysl života*, s. 13.

⁸ MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*, s. 19.

⁹ ONDRUŠOVÁ, Jiřina. *Stáří a smysl života*, s. 17.

¹⁰ MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*, s. 20.

¹¹ ONDRUŠOVÁ, Jiřina. *Stáří a smysl života*, s. 16.

¹² ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 49.

Vágnerová¹³ uvádí pouze dvojí dělení, ale jinak se uvedený věk příliš neliší od předchozího:

60-75 let	rané stáří,
75 let a více	pravé stáří.

V poslední době se stále častěji uplatňuje následující členění:

65–74 let	mladí senioři (kdy dominuje problém v adaptaci na penzionování, volný čas, různé aktivity a seberealizaci),
75–84 let	staří senioři (období charakteristické změnami ve zdatnosti a atypickým průběhem chorob),
85 let a více	velmi staří senioři (soustředěnost na soběstačnost a zabezpečení). ¹⁴

U těchto třech příkladů lze vyzorovat, že ačkoliv není možné pro začátek stáří stanovit přesnou hranici, většinou se pohybuje právě kolem pětadesátého roku života. Proto se také tento věk spojuje s problematikou volného času seniorů. Tato věková hranice vyplývá hlavně z toho, že Česká republika patří k vyspělým státům světa a lidé se zde dožívají vyššího věku.¹⁵

Quadagno¹⁶ uvádí, že nejčastěji používaný je právě chronologický věk, ale také píše, že se jedná o nestabilního ukazatele. To uvádí na příkladu Spojených států amerických, kde je člověk považován za starého v pětadesáti letech, a právě v tomto věku se mu začíná dostávat různých výhod v podobě sociálního zabezpečení a zdravotní péče. Znamená to, že s postupným navyšováním tohoto věku, který je potřebný k přiznání různých výhod, se bude měnit i věková hranice, která určuje stáří? Na druhou stranu Victor¹⁷ uvádí, že ačkoli nelze stanovit přesnou hranici pro začátek seniorského věku, zdá se, že možná nejlepší ukazatelem je právě chronologický věk.

Stáří sociální je období charakteristické sociálními změnami či nějakou jinou podmínkou (tou může být například odchod do penze). Jelikož dochází ke změnám ve

¹³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*, s. 299.

¹⁴ MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*, s. 21.

¹⁵ JANIŠ, Kamil a Jitka SKOPALOVÁ. *Volný čas seniorů*, s. 35.

¹⁶ QUADAGNO, Jill. *Ageing and the Life Course: An Introduction to Social Gerontology*, s. 6.

¹⁷ VICTOR, Christina. *The Social Context of Ageing*, s. 6.

společnosti, jako je například změna sociální role, životního způsobu či ekonomického zajištění, můžeme hovořit o stáří jako o sociální události.¹⁸

Teorii stáří a stárnutí je mnoho, ale podle různých (i výše zmíněných) definic můžeme říct, že se jedná o přirozený životní proces, který má určitý daný, avšak individuální průběh, a na konci této etapy je smrt.

1.1 Aktivní stáří a stárnutí

Stejně jako není snadné vymezit jednotnou definici stáří, tak i u pojmu aktivní stáří bychom ji marně hledali. V dnešní době lze dohledat několik významů. Autorem jednoho z nich je Světová zdravotnická organizace (WHO), která jej představuje jako celoživotní projekt, který primárně nechce dosáhnout fyzické aktivity, ale spíše se snaží lidem zachovat možnost participace v každodenním životě. Konceptem aktivního stárnutí ale není, aby senioři participovali ve společnosti pracovní či fyzickou aktivitou. Jedná se totiž o snahu umožnit jim zapojit se do dění v rodině, u svých blízkých či v okolí.¹⁹ Aktivní stárnutí označuje pozitivní přístup ke stárnutí a starým lidem, které vychází z inkluze – můžeme tedy pozorovat snahy o zapojení do společenského života, které vychází z myšlenky, že na něj má právo člověk v každém věku.²⁰ Aktivní stárnutí však není přístupné všem seniorům–někteří jedinci do něj nemohou být zapojeni (například ze zdravotních důvodů). Na druhou stranu musíme myslet i na to, že ne všichni se chtějí do této aktivity zapojit, a to hned z několika důvodů – nezajímá je to, nebaví je to, nebo jim tato myšlenka zkrátka přijde zbytečná a snaží se své stáří prožít po svém. Důležitým faktorem může být i to, že každý člověk se cítí jako stárnoucí v jiném věku. Tento biologický faktor pak může způsobit značné rozdíly, kdy se jedna osoba v šedesáti letech může cítit jako starý člověk, zatímco druhá osoba jako člověk stále mladý. Tento fakt se mi potvrdil i při realizaci výzkumu.

Způsob nahlížení na stárnutí se během minulého století měnil. Existovaly různé teorie, které představovaly stáří jako období ubytku energie a snížení činnosti. Stárnutí vždy bylo součástí společnosti. Problém nastal, až když bylo konstruováno jako sociální a vědecký problém. Bylo tomu tak z toho důvodu, jelikož toto životní období představovalo pasivitu,

¹⁸ MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*, s. 19.

¹⁹ HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Aktivita jako projekt: diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek*, s. 17.

²⁰ JANIŠ, Kamil a Jitka SKOPALOVÁ. *Volný čas seniorů*, s. 60-61.

závislost člověka a jeho nemohoucnost. Marhánková²¹ píše, že chápání stáří bylo ovlivněno třemi oblastmi. Mezi ně patřilo biomedicínské vědění, které spojovalo stárnutí s fyzickým a psychickým úpadkem. Další byl povinný odchod do důchodu, čímž se vymezila společenská pozice seniorů. Poslední byl rozmach sociálního státu, kdy byly senioři charakterizováni jako skupina se specifickými požadavky. Jednalo se o tři základní rámce, které představovaly základ pro konstrukci stáří v polovině dvacátého století.

Stárnutí samo o sobě bylo po dlouhou dobu součástí medicíny, stejně tak jako gerontologie. V knize od Jaroslavy Hasmanové Marhánkové Katz²² tvrdí, že stárnoucí tělo bylo chápáno jako odlišné, jehož součástí byly i nemoci. Tím byl starší člověk stavěn do pozice, kdy se na něj skrze představy pohlíželo jako na nemocného, i když se cítil zdravě. I zde se opět ukazuje, že prezentace stárnoucího těla se formovaly v souvislosti s představami nemoci a úpadku. Hazan²³, ze kterého ve své knize vychází Marhánková, poukazuje na to, že tímto způsobem starší lidé mohou ztrácet svoji identitu, jelikož jsou považováni za nemocné, ačkoliv mohou být po zdravotní stránce zcela v pořádku. Někteří autoři ale hovoří o tom, že představy o stárnutí byly mnohem různorodější.

Ve druhé polovině dvacátého století vyvrcholila debata mezi zastánci teorie odpoutávání a teorií aktivity. Emocionální, psychologické a sociální odpoutávání od původních rolí bylo chápáno jako něco prospěšného, co k životu patří. Proces představili Cumming a Henry²⁴, kteří o této problematice sepsali knihu, v níž poukazují na to, že se lidé s rostoucím věkem mohou emocionálně vypořádávat s blížící se smrtí, což se může projevit i v chování. Podobně navazuje i sociolog Talcott Parsons²⁵ který hovoří o tom, že stáří je poslední období našeho života, kdy se právě v tomto období lidé soustředí na ty nejdůležitější věci, které by ještě chtěli stihnout, a které je potřeba udělat. Marhánková ve své knize zmiňuje Roberta Havighursta²⁶, podle kterého je úspěšné stárnutí takové, kdy si snažíme udržet co nejdéle aktivity, které jsou spojeny s produktivním věkem. Pokud nelze takové věci dělat, můžou být

²¹ HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Aktivita jako projekt: diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek*, s. 21.

²² KATZ, Stephen. In: HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Aktivita jako projekt: diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek*, s. 22.

²³ HAZAN, Haim. In: HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Aktivita jako projekt: diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek*, s. 23.

²⁴ CUMMING, Elaine a William Earl HENRY. *Growing Old*.

²⁵ PARSONS, Talcott. *The Aging in American Society*. Law & Contemporary Problems. Durham, N.C.: School of Law, Duke University, zima 1962, s. 22-35. [cit. 09.03.2020]. ISSN 1945-2122. Dostupné z: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2908&context=lcp>

²⁶ HAVIGHURST, Robert J. In: HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Aktivita jako projekt: diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek*, s. 27.

nahrazeny jinými. Proto se často dostávají do popředí aktivity, které jsou spojeny s volným časem.

Spor mezi těmito teoriemi se uvolnil v období, kdy byla gerontologie ustanovena jako vědní disciplína. Zdánlivým vítězem se zdá spíše teorie aktivity, díky které je stárnutí chápáno jako období, které lze naplnit nějakou činností. Je nutné si ale uvědomit, že všechno záleží na kontextu. Velkou roli hrají také sociální a demografické procesy, v jejichž kontextu byly tyto formy vědění tvořeny.²⁷ Důležitým faktorem je určitě i zvyšující se věk, kterého se lidé dožívají. Marhánková odkazuje na Lasletta²⁸, který věnuje pozornost třetímu věku. Chápe ho jako nejsvobodnější fázi lidského života, protože představuje nové příležitosti a také přináší prostor k seberealizaci, aniž by člověka omezoval pracovní trh. Také třetí věk spojuje s odchodem do důchodu, ale odmítá jeho chronologickou periodizaci. Důležité je zdůraznit to, že zatímco raná studia měla tendenci zaměřit se především na krizi stárnutí, tak sociální gerontologové v současnosti berou v potaz fakt, že úspěšné stárnutí nezávisí pouze na prevenci nemocí, ale je nutné dbát jak na fyzické, tak i na psychické zdraví.²⁹

Kromě třetího věku se uvádí také tzv. „čtvrtý věk“. V pomyslném dělení věků, kdy je první věk období mládí, druhý věk dospělost a třetí věk stáří, je pak právě čtvrtý věk označení pro pozdní stáří, které se uvádí od pětasedmdesátého roku života.³⁰ Pro toto období je typické snížení autonomie, jelikož může docházet k fyzickému a psychickému poklesu výkonnosti ještě více než ve třetím věku. Jak jsem ale již psala, je důležité si uvědomit, že tyto poznatky nejsou pravidlem, některé osoby dokážou být i v tak pokročilém věku velmi aktivní.³¹

Aktivní stárnutí a stáří pak může být ovlivněno několika faktory, mezi které patří již výše zmíněný:

- individuální pohled,
- celkový zdravotní stav,
- pracovní trh,
- vzdělávání,

²⁷ HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Aktivita jako projekt: diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek*, s. 28.

²⁸ Tamtéž, s. 29.

²⁹ QUADAGNO, Jill. *Aging and The Life Course: An Introduction to Social Gerontology*, s. 4.

³⁰ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*, s. 25.

³¹ SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*, s. 193.

- zkoumání faktorů ovlivňujících možnosti aktivního prožití života ve stáří.³²

1.2 Senior

Pro porozumění koncepcí univerzit třetího věku je nutné pochopit, co obnáší pojem senior. Jednotnou definici opět nenalezneme, mnoho odborníků se ale o vymezení pojmu pokouší. Podle Ondrákové³³ můžeme seniora nazývat také „důchodcem“, „gerontem“, „stařečkem“ či „stařenkou“, ale i skrze familiární termíny jako „babička“ a „dědeček“, i když se ne vždy jedná o příbuzné osoby. Díky těmto označením si můžeme poměrně snadno vybavit danou cílovou skupinu. Haškovcová³⁴ uvádí, že se dříve užívaly spíše hanlivé termíny jako „stařec“ a „střena“, „bába“ či „dědek“. Senior bylo totiž pejorativní označení pro starou osobu. S některými výše zmíněnými označeními se můžeme setkat v literatuře, ale nikoliv ve společnosti, protože se jedná o termíny, které zní nelibě. Různé pokusy odborníků najít lepší označení vedly až k pojmu **dříve narození občané**, což bylo ale zavádějící, jelikož tento termín odpovídal spíše označení pro předčasně narozené děti. Nakonec se v 70. letech minulého století začalo užívat označení **geront** a **přestárly občan**. Bohužel ani tato označení nebyla příliš lichotivá. Haškovcová³⁵ přestárlého občana ve své knize výstižně přirovnává ke starému stromu: *„Přestárly bývá strom a každý sadař ví, že je nutné jej pokácet a nahradit novým. Podobný scénář se nabízel v případě označení přestárly občan, tedy toho, který tu už nemá co dělat, kdo je zde navíc a překáží těm, mladým. Nevhodné označení nepochybně přispělo k celkově negativnímu obrazu stáří, nebo naopak, bylo jeho jednoznačným výrazem.“* Janiš a Skopalová³⁶ rovněž uvádějí, že v české společnosti se užívají termíny jako jsou „důchodce“, „senior“ či „geront“, ale také eufemistické termíny jako „babička“ a „dědeček“, „stařeček“ a „stařenka“. Tyto eufemistické termíny rovněž používají média. Také srovnávají termíny „mladík“ a „stařeček“, díky kterým lze rozlišit věkovou skupinu, ale právě u stařečka lze cítit negativní konotaci. Touto problematikou jsem se zabývala také ve své praktické části. Při rozhovorech, které jsem dělala v rámci svého výzkumu, o sobě senioři často mluvili jako o „bábě“ a „dědkovi“, někdy jako o staré osobě. Nikdy ale nepoužili výraz „senior“, který se mi jeví jako nejpříjemnější (alespoň ve společnosti). Na druhou stranu tvrdili, že kdyby je někdo označil za „bábu“ či „dědka“, nelíbilo by se jim to.

³² JANIŠ, Kamil a Jitka SKOPALOVÁ. *Volný čas seniorů*, s. 60.

³³ ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*, s. 12.

³⁴ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*, s. 21.

³⁵ Tamtéž, s. 21.

³⁶ JANIŠ, Kamil a Jitka SKOPALOVÁ. *Volný čas seniorů*, s. 32.

Slovo „senior“ není českého původu a anglický jazyk ho využívá jen málokdy. Angličané totiž používá slovní spojení „older people“, případně „elderly“. Pojem senior je pak v anglické literatuře chápán jako člověk, který je zkušenější či starší.³⁷ Pro danou věkovou skupinu jsou Evropskou komisí navrženy termíny zkušenější a věkově pokročilý občan. Problém těchto označení je ten, že jejich užívání v českém jazyce pravděpodobně nebude příliš hojné, vzhledem k tomu, že zní neobvykle. Proto se jako nejlepší možnost uvádí slovní spojení starší občan.³⁸

Sýkorová ve své knize píše o výzkumu, který provedli Vidovičová a Rabušic³⁹. V tomto výzkumu se dotazovali osob v rozmezí 18 až 75 let a zjišťovali, které faktory podle nich určují vnímání člověka jako starého. Mezi ně patřil nejčastěji fyzický stav, věk, ztráta duševní svěžesti a autonomie, potíže přizpůsobit se změnám, odchod do důchodu, potíže s řešením problémů a narození vnoučat. Nutno ale říct, že tyto skutečnosti jsou pouze subjektivní. Janiš a Skopalová⁴⁰ píšou, že babičkou se může stát i osmatřicetiletá žena. Na tento problém poukazuje i Victor⁴¹, která píše, že se jedná o subjektivní životní cykly rodin, jelikož někteří se rozhodnou vzít se v osmnácti letech a mít tři děti už v pětadvaceti letech, na druhé straně pak jsou partneři, kteří chtějí mít děti až ve čtyřiceti letech. Tím je také ovlivněna doba, kdy se stanou prarodiči. Také odchod do důchodu není úplně závazný. Na základě tohoto tvrzení by člověk, který ve vysokém věku stále pracuje a důchod nepobírá, protože si o něj například nepožádal, nebyl seniorem.

Senior a s ním spojený seniorský věk je spojován s odchodem do důchodu, který se může jevit jako nudný, nezajímavý či smutný. Pro někoho to může být skutečnost, ale spousta lidí přichází na výhody, které jim seniorský věk přinese. Patří mezi ně čas na koníčky, rodinu či vnoučata, cestování, ale také například uvolnění, které s sebou může přinést odchod ze zaměstnání. Není to ale pravidlo, neboť někomu ztráta zaměstnání nemusí vyhovovat, ať už je to kvůli finanční situaci, nebo třeba proto, že měl svou práci rád.

³⁷ ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*, s. 13.

³⁸ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl., s. 22.

³⁹ VIDOVIČOVÁ, RABUŠIČ. In: SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*, s. 48.

⁴⁰ JANIŠ, Kamil a Jitka SKOPALOVÁ. *Volný čas seniorů*, s. 34.

⁴¹ VICTOR, Christina. *The Social Context of Ageing*, s. 6-7.

2 Geragogika

Geragogika je poměrně nová disciplína, která je součástí andragogiky jakožto vědy o výchově a vzdělávání dospělých. V užším slova smyslu je to pedagogická disciplína, která se zabývá výchovou a vzděláváním seniorů. V tom širším významu ji lze definovat jako teoreticko-empirickou vědní disciplínu, která poskytuje potřebnou péči a podporu seniorům.⁴² Zjednodušeně pak tedy můžeme říct, že geragogika je věda, která se zabývá vzděláváním lidí v třetím věku.

Špatenková a Smékalová ve své knize citují Emila Livečku⁴³, který tvrdí, že: *„Předmětem geragogiky je pojetí teorie výchovy a vzdělávání ke stáří a ve stáří. Livečka ji chápe jako vědecky formulovaný obraz výchovy a vzdělávání osob starších věkových skupin, které jsou v souvislosti se svou permanentní adaptací na změny a inovace v technice připravovány na kvalitativní změny v životním stylu, ke kterým dojde při ukončení jejich pracovní role, a současně také na další, tzv. poproduktivní fázi života osob v důchodovém věku (prakticky až do jejich smrti).“*

V literatuře se můžeme setkat i s jinými pojmy, které označují tuto vědní disciplínu. Patří mezi ně již zmíněné geragogika, dále gerontopedagogika, gerontagogika, gerontogogika, geragogie, vzdělávací gerontologie, gerontologické vzdělávání, vzdělávání seniorů a eldergogy. Jedná se o jednu a tu samou vědní disciplínu, ale každý autor, který pracuje s tematikou stáří a stárnutí, používá jiné označení. Geragogika v užším pojetí doplňuje a zároveň rozšiřuje vědy o výchově na pomyslnou trojčlenku pedagogika – andragogika – geragogika, kdy pedagogika se zabývá vzděláváním obecně, andragogika se zaměřuje na vzdělávání dospělých, a nakonec geragogika se zaměřuje na samotné vzdělávání seniorů.⁴⁴

Důležité je také to, že geragogika zahrnuje více přístupů, které jsou sice odlišné, ale zároveň se vzájemně ovlivňují:

- **Geragogika jako oblast společenské činnosti**, ve které se realizují nejrůznější aktivity ovlivňující sociálního aktéra (např. vzdělávání, péče, vedení apod.).

⁴² MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*, s. 11.

⁴³ LIVEČKA, Emil. In: ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 31.

⁴⁴ ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 17.

- **Geragogika jako teoretická disciplína**, která se zabývá touto oblastí (prostředím, v němž se příslušné aktivity realizují, jejich reflexí sociálním aktérem, metodami a technikami jednotlivých aktivit apod.).
- **Geragogika jako studijní obor** připravující odborníky pro koncepční, řídicí a realizační činnosti v dané oblasti společenského působení.⁴⁵

2.1 Geragog

Lektor ve vzdělávání seniorů se nazývá geragog. Osoba, která tuto funkci zastává, má mnoho úkolů – jedním z nich je samozřejmě poskytovat posluchačům informace, ale patří mezi ně také usnadnit jim učení. Špaténková a Smékalová⁴⁶ ve své knize geragoga přirovnávají mimo jiné ke koučovi, mentorovi či poradci, a to z toho důvodu, že jim usnadňuje cestu ke vzdělávání.

Důležité je uvědomit si, s jakou cílovou skupinou člověk pracuje. Stejně jako jsou učitelé připravováni na výuku dětí (adolescentů), měl by být i geragog připraven na to, co obnáší práce se seniory.

Starší lidé většinou mívají velké nároky na osobnost lektora. Nejedná se ani tak o něco šokujícího, vlastně jsou vcelku pochopitelné. Tyto požadavky pravděpodobně pramení z toho, že se jedná o volnočasovou aktivitu. Přednášející by měl mít nejen odborné znalosti, ale také znalosti všeobecné, jelikož má pro ně funkci jakéhosi poradce. Zároveň kladou důraz na to, aby byl přednášející hodný, aby mluvil nahlas a v neposlední řadě se očekává, že bude mít srozumitelný výklad. Důležité je také fakt, že ne každý učitel má předpoklady k tomu, že bude schopen přednášet také pro starší občany.⁴⁷ Také neplatí to, že přednášející může být pouze pedagog. V několika případech totiž přednášejí externisté, kteří hovoří o své praxi.

Špaténková a Smékalová⁴⁸ vymezují čtyři základní kompetence, které by měl geragog mít. Je to kompetence osobnostní, která zahrnuje etickou, empirickou (člověk by měl mít zkušenosti), intersubjektivní (umět vyjádřit porozumění, empatii) a seberefektivní kompetenci. Odborná kompetence předpokládá znalost svého oboru a mezioborovou. Andragogicko-geragogická kompetence představuje znalosti z andragogiky a geragogiky. Lektorská kompetence je nejdůležitější, jelikož zahrnuje výše zmíněné požadavky, které je potřeba

⁴⁵ ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 19.

⁴⁶ Tamtéž, s. 183.

⁴⁷ ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*, s. 40.

⁴⁸ ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 187.

skloubit dohromady. Ondráková⁴⁹ podobně vyzdvihuje předmětové, pedagogické, didaktické, sociální a diagnostické kompetence.

2.2 Funkce vzdělávání seniorů

V literatuře se funkce vzdělávání seniorů mění dle toho, z jaké strany na ně autoři nahlíží. Pokud budeme hovořit o významu či funkci vzdělávání seniorů, budeme tak konat v souvislosti s vyšší kvalitou života. Mluví se o takzvaném *learning dividends*, což je termín, který je užíván například v Norsku na základních školách. Je chápán jako přidaná hodnota něčeho ve vzdělávání. V praxi to funguje tak, že učením získáváme něco navíc, a to nás motivuje. Výklad tohoto pojmu může být také „*Čím lépe se budu učit, tím líp se budu mít.*“ Termín se promítá právě i do vzdělávání seniorů, kdy o něm hovoříme například v souvislosti s jejich sociálním zdravím.⁵⁰

Špatenková a Smékalová⁵¹ využívají ve své knize poznatků Emila Livečky, který rozlišoval celkem čtyři základní funkce vzdělávání seniorů:

- **Funkce preventivní**, která má za úkol připravit na stárnutí a stáří tak, aby se v budoucnu projevíly především pozitivní účinky.
- **Funkce anticipační**, jejíž funkcí je určit, které znalosti, dovednosti, názory a obecné způsoby chování by si měl člověk osvojit a připravit se tak na vyšší věk.
- **Funkce rehabilitační**, která se týká udržení a rozvoje duševní aktivity seniorů.
- **Funkce posilovací** zaměřující se na posílení sociální integraci seniorů a podpory jejich aktivního života. Tato funkce je považována za nejvýznamnější.

Haškovcová⁵² oproti ostatním autorům zaměřuje svou pozornost na osobnostní stránky účastníka vzdělávání:

- **Vzdělávací funkce**, která slouží k získávání poznatků, informací, zkušeností a osvojování si dovedností.

⁴⁹ ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*, s. 41.

⁵⁰ Tamtéž, s. 35.

⁵¹ LIVEČKA, Emil. In: ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 37.

⁵² HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*, s. 129.

- **Kulturně-kultivační funkce**, jejíž cílem je rozvoj osobnosti v oblastech uměleckých, kulturních a pohybových.
- **Sociálně-psychologická funkce**, která se zaměřuje na oblast sociálních vztahů, psychický rozvoj a cílenou aktivitu.

Z výše zmíněných funkcí lze odvodit, že za základní úkol vzdělávání seniorů je sice považováno například získání nového zájmu či vzdělání, ale také navazování nových vztahů či posilování těch starších a integrace seniorů do společnosti.

3 Celoživotní vzdělávání

„Celoživotní učení představuje kontinuální proces získávání a rozvoje vědomostí, intelektových schopností a praktických dovedností v průběhu celého života. Kromě formálního vzdělávání je stejně důležité i neformální učení, které rovněž vede k rozvoji nových znalostí a dovedností.“⁵³

Jedním z cílů celoživotního vzdělávání je propojit vzdělání a pracovní možnosti, aby se dalo pružně reagovat na potřeby trhu či zaměstnavatelů. Lidé, kteří chtějí či potřebují získat vzdělání, tak mohou získat způsobilost potřebnou k jejich povolání, a to v průběhu celého života. Součástí celoživotního vzdělávání je i další vzdělávání, kdy si můžeme kvalifikaci doplnit v závislosti na měnících se podmínkách v zaměstnání. Mezi možnosti celoživotního vzdělávání patří i vzdělávání seniorů, které je velmi dobře využito na univerzitách třetího věku. Samozřejmě existují i další formy vzdělávání, mezi něž patří vzdělávací kurzy, které jsou zřizovány nestátními organizacemi.⁵⁴

V roce 1995 byl přijat Evropskou komisí dokument pro oblast vzdělávání, tzv. Bílá kniha. Tento dokument měl napomoci členským státům Evropské unie v rozvoji vzdělávací politiky. Tento dokument není závazný ale pouze podpůrný.⁵⁵

Mezi základní instituce vzdělávání seniorů patří univerzity třetího věku, akademie třetího věku, univerzity volného času a kluby seniorů. Těm se budu v následujících podkapitolách věnovat.

3.1 Kluby seniorů

Klub seniorů je jedna z forem celoživotního vzdělávání pro seniory. Úkolem této organizace je zapojení starších osob do běžného života skrze kulturní, společenskou a jinou zájmovou činnost. Kluby seniorů mohou fungovat jako samostatné zařízení, nebo být součástí nějaké jiné instituce. Tato vzdělávací činnost nemá pevně stanovený rámec, jedná se spíše o

⁵³ Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí. *Průvodce-MPSV* [online]. Copyright © Ministerstvo práce a sociálních věcí 2019 [cit. 25. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/narodni-akcni-plan-podporujici-pozitivni-starnuti>

⁵⁴ Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí. *Průvodce-MPSV* [online]. Copyright © Ministerstvo práce a sociálních věcí 2019 [cit. 25. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/narodni-akcni-plan-podporujici-pozitivni-starnuti>

⁵⁵ Cesta do Evropské unie. Bílá kniha Komise Evropského společenství. *ISAP*. [online]. Copyright © Úřad vlády ČR 2011 [cit. 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://isap.vlada.cz/dul/cesty.nsf/7f723857997b924bc1257926004bd509/f93f514d87be3841802566da00437fb9?OpenDocument>

příležitostné aktivity, mezi které se obvykle řadí exkurze, přednášky či besedy, hraní deskových her, sportovní a turistické vyžití, hudební a divadelní akce apod.⁵⁶ Výhodou této instituce je, že jsou poměrně rozšířené, a to i v menších městech. Z mého výzkumu vyplývá, že senioři kluby seniorů znají, ale nespojují si je s vzdělávacími institucemi.

3.2 Akademie třetího věku

Akademie třetího věku, zkráceně A3V, jsou instituce, které jsou pro seniory dostupné v místech, kde se nenachází vysoká škola. V minulém století, kdy ještě existovalo Československo, se A3V těšily velké oblibě. Jednak ještě neexistovaly univerzity třetího věku, jednak je mohla pořádat téměř jakákoli složka Národní fronty. V dnešní době tyto kurzy probíhají pod záštitou různých institucí (například knihovny či kulturní domy) a jsou považovány za středně náročné. Probíhají v krátkodobých i dlouhodobých cyklech, které se týkají aktuálních témat. Jejich výuka nespočívá pouze v prezentování teoretických znalostí, ale také v různých aktivitách, a to kulturních i sportovních. V České republice fungují A3V od osmdesátých let 20. století, kdy se konala řada akcí určených převážně pro starší občany pod záštitou Československého červeného kříže. Posluchačem může být kdokoliv bez rozdílu vzdělání.⁵⁷ Jinak se svou obtížností a organizací příliš neliší od univerzit třetího věku.⁵⁸

3.3 Univerzity volného času

V běžné praxi se můžeme setkat také se zkratkou UVČ, která tuto instituci označuje. Myšlenkou univerzit volného času je mezigenerační vzdělávání, nejsou tedy věkově omezené a posluchačem se může stát prakticky kdokoliv starší osmnácti let. Tato forma vzdělávání s sebou přináší svá pozitiva i negativa. Pozitiva lze spatřit v nové formě vzdělávání, která se snaží propojit generace, na druhou stranu mezi zápory patří především to, že se zde nedají příliš reflektovat geragogické postupy. Vzhledem k tomu, že se může účastnit osoba starší osmnácti let, není zde ani podmínka předchozího vzdělání. První UVČ vznikla v Praze roku 1993, a to díky Daně Steinové.⁵⁹

⁵⁶ Volnočasové organizace pro seniory. *Městská část Praha 3* [online]. Copyright © Městská část Praha 3 [cit. 2.11.2019]. Dostupné z: <https://www.praha3.cz/urad/informace-pro-seniory/volnocasove-organizace-vycet-linky-pdf>

⁵⁷ ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 94.

⁵⁸ ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*, s. 46.

⁵⁹ ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 94-95.

3.4 Virtuální univerzity třetího věku

Virtuální univerzita třetího věku je poměrně nová forma vzdělávání, která v sobě nese prvky univerzity třetího věku a distančního vzdělávání. Vzdělávání probíhá obdobně jako na univerzitě třetího věku, až na to, že chybí lektor/přednášející. Většinou se koná v prostorách knihoven, muzeí apod., kde jsou předem předtočené přednášky promítány jako film.⁶⁰ Tato forma má své klady i zápory, kdy mezi klady můžeme řadit například to, že senioři nemusí dojíždět za vzděláváním. Mezi zápory bych vypíchla to, že na přednáškách chybí živý lektor a senioři nemusí mít možnost pokládat dotazy a dostávat na ně odpovědi.⁶¹ Můžeme ale říct, že se jedná o formu vzdělávání, která v sobě nese potenciál. Tato forma vzdělávání sice nespočívá v tom, že by se senior mohl vzdělávat doma přes svůj počítač, ale i tak je vidět posun v tom, že se vzdělání snaží přiblížit k lidem.

3.5 Univerzity třetího věku

Tato forma instituce je známá pod zkratkou U3V. Haškovcová⁶² uvádí, že U3V vznikly jako druhý životní program pro ty seniory, kteří nechtěli zůstat pouze u svých koníčků. Ve Výkladovém slovníku vzdělávání dospělých můžeme najít jednu z definic této instituce: „Aktivity vysokých škol na pomoc vzdělávání seniorů. Nedávají ucelené vysokoškolské ani jiné vzdělání. Mohou být jedno i vícesemestrové s různým odborným zaměřením, přičemž základním předpokladem je vysokoškolská úroveň předávaných informací. Vzdělávání zde není cílem, pouze prostředkem aktivního naplnění života.“⁶³ Třetí věk je z hlediska sociologie definován jako období života, kdy dochází ke změně sociálních rolí a struktur. Je spojen s postproduktivním věkem, proto můžeme říct, že se jedná o lidi, kteří překročí věkovou hranici padesáti až šedesáti let.⁶⁴ Úkolem vzdělávání seniorů není přímo vzdělávání v tom pravém slova smyslu, jedná se spíše o začleňování seniorů do společnosti, jelikož se nachází ve věku, kdy se začínají projevovat jejich tělesné, psychické i sociální involuční procesy. Jedná se o program celoživotního vzdělávání, kdy je hlavním úkolem seznámit účastníky U3V s nejnovějšími poznatky v oblasti vědy, historie, politiky, kultury apod.⁶⁵ Špatenková a Smékalová citují

⁶⁰ Virtuální Univerzita třetího věku. *Oficiální stránky obce Vlčí* [online]. Copyright © 2020 [cit. 12.04.2020]. Dostupné z: <http://www.obec-vlci.cz/virtualni-univerzita-tretiho-veku-vu3v/>

⁶¹ ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 96.

⁶² HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*, s. 127.

⁶³ PALÁN, Zdeněk. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*, s. 114.

⁶⁴ ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 49.

⁶⁵ Univerzita třetího věku-Centrum celoživotního vzdělávání. *Centrum celoživotního vzdělávání*. Dostupné z: <https://www.cczv.cuni.cz/CCZV-15.html>

Schmidta⁶⁶, který tvrdí, že „nejčastějším důvodem, respektive odpovědí na otázku, proč starší lidé studii, je, aby si splnili své dávné přání, aby dávali svému životu smysl, a aby si zvýšili sebevědomí.“

Při uskutečňování konceptu univerzity třetího věku bylo hlavní myšlenkou vytvořit program, kde by senioři mohli najít své vyžití. Tento druh aktivity by se měl lišit od ostatních, které senioři běžně v pozdním věku vykonávají. S myšlenkou založení první univerzity třetího věku přišel v roce 1973 sociolog Pierre Vellas, a to na univerzitě Toulouse ve Francii, kde byly současně organizovány první kurzy malířství s názvem Letní škola v Toulouse. Tato forma vzdělávání se začala šířit do jiných zemí, a to i do mimoevropských.⁶⁷

První univerzita třetího věku v České republice vznikla v roce 1986/7 v Olomouci. Ačkoli se kurz konal na půdě univerzity, fakticky byl pod záštitou Československého červeného kříže. Poprvé se Olomoucká univerzita stala univerzitním zřizovatelem U3V až v roce 1991, a to díky profesoru Janu Jařabovi, který byl zodpovědný za organizaci studia. První kurzy na univerzitě třetího věku v České republice, které se konaly na akademické půdě a pod záštitou univerzity, byly v akademickém roce 1987/8 na tehdejší Fakultě všeobecného lékařství (dnes známá jako 1. lékařská fakulta) Univerzity Karlovy v Praze. Zasloužil se o to děkan Vladimír Pacovský, který v této formě vzdělávání viděl velký význam.⁶⁸

V dnešní době spravuje U3V sdružení institucí Asociace univerzit třetího věku, z. s., které poskytuje vzdělávací aktivity na úrovni vysokoškolského studia. Těchto univerzit bylo v České republice k 1.1.2019 celkem 43. Mezi nejznámější patří Masarykova univerzita, Univerzita Pardubice, Univerzita Karlova, Univerzita Palackého v Olomouci a Západočeská univerzita v Plzni.⁶⁹

O rozšiřování a zkvalitňování seniorského věku ve světě usiluje hned několik organizací. První z nich je Mezinárodní asociace univerzit třetího věku (AIUTA), která sice působí po celém světě, ale nejvíce se angažuje ve frankofonních oblastech. Svou národní

⁶⁶SCHMIDT, H. In: ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 73.

⁶⁷ ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*, s. 62-63.

⁶⁸ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl., s. 129-130.

⁶⁹ AU3V-Najděte si U3V v okolí. *AU3V* [online]. Copyright © Asociace univerzit třetího věku [cit. 5.11.2019]. Dostupné z: <http://www.au3v.cz/index.php/najdete-u3v-v-okoli-seznam-clenu>

variantu má dokonce Francie, kde působí pod zkratkou UFUTA. V Evropě je rozšířená Evropská federace pro starší studenty, známá také pod zkratkou EFOS.⁷⁰

V současné době se počet posluchačů odhaduje na čtyřicet tisíc, z toho až osmdesát procent tvoří ženy. Důvod tak velkého zastoupení žen je ten, že se jich v příslušné věkové skupině nachází více než mužů a také mají zřejmě větší potřebu se sdružovat. Podmínky pro přijetí ke studiu si upravuje každá univerzita a každá jejich fakulta sama. Hlavním požadavkem je, aby byl zájemce ve starobním/invalidním důchodu, občas se také vyžaduje, aby měla dotyčná osoba dokončené středoškolské vzdělání s maturitní zkouškou. Poplatek za kurz se pohybuje v řádu pár set korun českých. Účastníci těchto kurzů si můžou vybrat z oblastní ekonomie a managementu, humanitních a společenských věd, studia jazyků, kultury a umění, medicíny a farmacie, dále z oblasti práva a veřejné správy, přírodních věd, techniky či zemědělství.⁷¹ Posluchači U3V nemají status studenta podle zákona 111/1998 o vysokých školách a studium nenahrazuje vysokoškolské vzdělání. Na konci kurzu účastníci obdrží potvrzení o absolvování.⁷²

Univerzity třetího věku jsou středem zájmu Evropské asociace pro vzdělávání dospělých, o kterých Peter Jarvis uvádí, že: „vzdělávání v tzv. třetím věku je vlastně svým způsobem odrazem tradičnějšího liberálního vzdělávání dospělých, protože odborné vzdělávací kurzy nejsou součástí studijních programů a kurzy navštěvované studenty s cílem získat potvrzení o jejich absolvování jsou organizovány v rámci formálního vzdělávání. Již ale existují úvahy o tom, že certifikované kurzy by měly být zavedeny i do vzdělávání v třetím věku. Tematika učení se ve třetím věku je uznávanou oblastí výzkumu, je součástí kurzů nabízených v rámci magisterských programů gerontologie a vzdělávání dospělých, objevuje se ve významných knihách o učení se ve starším věku, ve Velké Británii a Spojených státech amerických dokonce existují časopisy takto tematicky zaměřené.“⁷³ Pokud by tedy byly zavedeny certifikované kurzy, naskytla by se seniorům možnost vzdělávání, ze kterých by si mohli odnést nejen zajímavé informace a vzpomínky, ale také osvědčení o rozšíření znalostí, které by jim v životě ještě mohly být užitečné.

⁷⁰ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*, s. 128.

⁷¹ Vzdělávání seniorů je hitem. *Portál pro aktivní seniory* [online]. Copyright © 2018 [cit. 12.11.2019] Dostupné z: <https://www.i60.cz/clanek/detail/16397/vzdelavani-senioru-je-hitem>

⁷² Univerzita třetího věku. *Filozofická fakulta Univerzity Karlovy* [online]. Copyright © FF UK 2019 [cit. 12.11.2019]. Dostupné z: <https://www.ff.cuni.cz/studium/dalsi-vzdelavani/univerzita-tretiho-veku/>

⁷³ ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*, s. 62-63.

3.6 Vzdělávání na U3V v zahraničí

Pro představu bych ráda nastínila i fungování U3V v některých státech Evropy a také v USA a Kanadě.

3.6.1 Finsko

Univerzita třetího věku ve Finsku vznikla jako součást univerzity v Helsinkách roku 1985. Cílem bylo seznámení posluchačů s nejnovějšími výzkumnými a vědeckými poznatky a poskytnout starší generaci možnost studia v akademickém prostředí bez požadavků, které se týkají dosavadního dosaženého vzdělání. Dochází tedy ke smísení poznatků z vědeckého prostředí a životní zkušenosti. V dnešní době probíhá studium ve zhruba sedmdesáti lokalitách. Ze statistik z roku 2007 vyplývá, že ve Finsku studovalo přibližně sedmnáct tisíc posluchačů, z toho celých sedmdesát šest procent byly ženy.⁷⁴

3.6.2 Německo

Myšlenka univerzit třetího věku v Německu se od České republiky příliš neliší. Důležité je ale to, že si v Německu každá spolková země určuje způsob vzdělávání seniorů sama. V každém okrese fungují tzv. Volkshochschulen, česky lidové vysoké školy, které pracují na podobném principu jako U3V v České republice.⁷⁵ Klasické U3A v Německu jsou obvykle integrovány do veřejných vysokých škol a jsou součástí vysokoškolského systému. V souvislosti s tím jsou nabízeny téměř výhradně akademické kurzy na úrovni bakalářského nebo magisterského studia, a to i pro starší dospělě. Zajímavou variantu ve vzdělávání seniorů představuje internetová doména www.seniorentreff.de, která působí jako klub pro seniory. Stránky jsou uzpůsobeny speciálně pro starší osoby, které si zde mohou najít nové přátele a komunikovat s lidmi z celého světa.⁷⁶

3.6.3 Slovenská republika

Na Slovensku existuje Národní program výchovy a vzdělávání v SR, který schválila vláda na konci roku 2001 a v roce 2002 ho uvedla do praxe. Jedná se o program, který přináší

⁷⁴ ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*, s. 61.

⁷⁵ ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMĚKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 106.

⁷⁶ FORMOSA, Marvin. *The University of the Third Age and Active Ageing: European and Asian-Pacific Perspectives*, s. 69.

možnost vzdělávat se dospělým, ať už se jedná o získání nebo zvýšení nějaké kompetence (kvalifikace), dále se může jednat o rekvalifikaci, ale především se jedná o poskytnutí druhé šance těm, kteří možnost vzdělávání nevyužili již dříve. Autoři tohoto národního programu zařazují do systému vzdělávání i seniory, kteří své vědomosti prohlubují právě na univerzitách třetího věku.⁷⁷

3.6.4 Velká Británie

Ve Velké Británii neexistuje věkové omezení ke studiu na univerzitách třetího věku, ačkoliv je tento typ studia atraktivní především pro osoby starší padesáti let. Hlavním úkolem vzdělávání seniorů ve Spojeném království je pomoc lidem v důchodu využít volný čas, který po odchodu ze zaměstnání mají, tak, aby byl efektivní, ale zároveň finančně únosným.⁷⁸ Typické je především využití velice neformálních prostředků získávání znalostí, kontakt učitele a žáka, vyučování v příjemných podmínkách a prostředí, nízké náklady na studium a fakt, že studenti nejsou nijak hodnoceni. Jedná se o snahu povzbudit starší osoby k tomu, aby se podělily o své znalosti, dovednosti a zájmy v kolektivu dalších starších osob, posluchačů univerzit třetího věku. Velikost skupin je různá, některé na některé kurzy chodí více jak sto osob, ale jsou i takové, kam chodí minimální počet studujících.⁷⁹ Ondráková⁸⁰ píše o zkušenostech účastníků kurzů a jedním z nich je Pat Lloyd (bývalý úředník místní vlády, nyní v důchodu) z Velké Británie, který kurzy komentuje následovně: *„Jsme dost různorodá skupina jak věkově, tak i z pohledu prostředí, ze kterých pocházíme, ale já mám tu společnost a také to kamarádství moc rád. Procvičíš si mozek, máš důvod jít ven a setkat se s lidmi. Je tak jednoduché, když jsi v důchodu, sedět doma a dívat se na televizi. Pochybuju ale, že někomu z těch lidí tady by se líbilo tak žít.“*

3.6.5 Itálie

Vývoj U3V v Itálii probíhal odlišněji než v ostatních státech Evropy. Rozdíl byl v tom, že zde kurzy nebyly propagovány běžnými univerzitami. V Itálii je termín „Univerzita třetího věku“ ve skutečnosti rozsáhlý pojem, který popisuje různé sítě poskytovatelů vzdělávání a širokou škálu vzdělávacích programů a účastníků. Přestože U3V jsou v Itálii otevřeny pro lidi

⁷⁷ HATÁR, Ctibor. *Seniori v systéme rezidenčialnej sociálno-edukačnej starostlivosti*, s. 58.

⁷⁸ ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*, s. 57.

⁷⁹ ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMĚKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 109.

⁸⁰ ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*, s. 59.

všech věkových skupin, nejčastěji je navštěvují osoby ve věku 65 až 75 let, z nichž větší část tvoří ženy (uvádí se jeden muž na dvě ženy). Mezi nejčastější důvody, proč se senioři v Itálii zapisují ke studiu na U3V, patří především hledání nových příležitostí k socializaci, touha rozvíjet svou nezávislost, ale také ambice dosáhnout vyšších kulturních a vědeckých poznatků. Poslední údaje hovoří o tom že až 96,5 % přednášejících tvoří externisté a většina z nich, konkrétně 57,3 %, jsou dobrovolníci, ale někteří z nich jsou příležitostní konzultanti (31,3 %). To jsou právě většinou učitelé škol. Fungování U3V v Itálii je pak závislé na dobrovolnících, kteří musí zastávat role manažerské i učitelské, s využitím minimálních provozních nákladů. Zajímavostí je i to, že se na přípravě kurzů podílí odborníci v důchodu.⁸¹

3.6.6 Spojené státy americké a Kanada

V USA a Kanadě existuje tzv. Osher, který funguje na podobném principu jako U3V. Ačkoliv jsou většinou pod záštitou známých univerzit, fungují odlišně. Vyučující jsou většinou dobrovolníci, kteří rádi učí, nejčastěji se ale jedná o učitele v penzi. Významné postavení zde zaujímá vyučování přes internet. V Kanadě také funguje tzv. Elderweb, společenství starších internetových uživatelů. Tento projekt byl založen v roce 1994 a je určen uživatelům, kteří jsou starší 45 let. Cílem je poskytnout lidem vzdělání v oblasti moderních technologií rychlou a účinnou formou.⁸²

Na základě výše zmíněných informací lze tvrdit, že vzdělávání seniorů v Evropě probíhá na stejném principu a ze stejného důvodu, kterým je zajistit starším lidem finančně dostupnou a efektivní výplň volného času, která jim přinese nejen nové informace, ale třeba i nové přátele. Stejnou myšlenku pak lze spatřit i v USA a Kanadě.

⁸¹ FORMOSA, Marvin. *The University of the Third Age and Active Ageing: European and Asian-Pacific Perspectives*. s. 58-61.

⁸² ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*, s. 110.

4 PRAKTICKÁ ČÁST

Když jsem minulý rok přemýšlela nad tématem své bakalářské práce, věděla jsem, že bych ráda pracovala s myšlenkou celoživotního vzdělávání, protože jsem se s tímto tématem setkala již v dřívě. Jelikož se ale jedná o téma, které je opravdu rozsáhlé, musela jsem se rozhodnout pro konkrétnější oblast. Ve škole jsem se často setkávala s cedulemi, které označovaly místnosti, kde se konaly kurzy univerzity třetího věku. Ačkoliv jsem měla určitou představu o tom, co tento druh vzdělávání představuje, chtěla jsem své znalosti prohloubit, navíc se mi právě díky bakalářské práci podařilo získat i praktické znalosti, nebo spíše zkušenosti. Po domluvě se svou vedoucí jsem se nakonec rozhodla zaměřit na to, proč senioři na univerzitách třetího věku participují.

Pro kvalitativní výzkum jsem se rozhodla kvůli dvěma hlavním faktorům – za prvé je typický pro antropologický modul, který jsem si zvolila, za druhé jsem si již při studiu kvalitativní výzkumy vyzkoušela a líbil se mi přímý kontakt s informantem a také to, jak se o tématu více rozmluví.

4.1 Kvalitativní výzkum

V této kapitole přiblížím průběh výzkum k této práci a také další potřebné informace, mezi které patří popis a vstup do terénu, výzkumné otázky, etický kodex a další.

Pro zpracování praktické části jsem využila kvalitativní výzkum. Ten se oproti kvantitativnímu výzkumu zaměřuje na detailnější popis zkoumaného jevu. Mezi základní metody patří pozorování, interview, audiozáznamy a videozáznamy či zkoumání textů a dokumentů.⁸³

4.2 Metody sběru dat

Pro svou práci jsem si vybrala dvě metody, které jsou v kvalitativním výzkumu nejrozšířenější. Jedná se o polostrukturovaný rozhovor, které jsem doplnila pozorováním. Výhoda rozhovoru je v tom, že při sběru dat můžeme jít hodně do hloubky. Mimo to se také můžeme ptát na věci, které nás napadnou až během rozhovoru a nemusíme se tak omezovat

⁸³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 50.

pouze na předem připravené otázky. Já jsem si vytvořila seznam otázek, který byl pro mě závazný, občas jsem se ale doptala na věci, o kterých se informant rozmluvil. Základní seznam otázek obsahoval tyto zjišťované skutečnosti:

- Věk
- Dosažené vzdělání
- Bydliště
- Původní zaměstnání
- Rok studia
- Proč jste zvolil/a tuto instituci?
- Víte o jiných institucích? (A3V, kluby seniorů, ...)
- Jak jste se ke studiu dostal/a?
- Jste spokojen/á?
- Motivace (Proč zrovna U3V?)
- Cítíte se líp, když chodíte na tyto kurzy? Rozvíjí/naplňuje Vás to?
- Co se Vám na kurzech líbí nejvíce?
- Reakce rodiny
- Jak vy chápete ten třetí věk? Vadí Vám, když se o Vás mluví jako o starší osobě?

Občas se ale stalo, že se dotazovaný rozpovídal i o jiném tématu, což se odráželo na kvalitě rozhovoru – na mé otázky respondent odpovídal skromně, zatímco své myšlenky, které se netýkaly tématu, dokázal popsat mnohem detailněji. O tomto problému (a také jak se mu vyhnout) se můžeme dočíst i v knize od Jana Hendla⁸⁴: *„Během rozhovoru musíme dbát na jeho průběh. Rozvleklé odpovědi, nepodstatné poznámky snižují jeho efektivnost. Aby měl rozhovor správný průběh, musí tazatel vědět, co se chce dozvědět, musí klást správné otázky, které povedou k informačně hodnotným odpovědím, a musí dotazovanému nabízet vhodnou zpětnou informaci.“* Ačkoliv nejsem v tomto směru tolik zkušená, myslím si, že se mi většinou podařilo informanta nasměrovat zpět k našemu původnímu rozhovoru.

Mou druhou metodou bylo pozorování. To probíhalo na Dopravní fakultě Jana Pernera na univerzitě v Pardubicích. Na tuto část výzkumu jsem se, na rozdíl od rozhovoru, příliš nepřipravovala, protože jsem se nechtěla ovlivnit jinými – již známými – poznatky, ačkoliv jsem již určitou představu měla. Jednalo se konkrétně o zúčastněné pozorování, protože

⁸⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 171.

jsem se účastnila přednášek na U3V. Cílem mého pozorování primárně nebylo to, abych mnou sepsané poznámky použila do této práce, ale spíše jsem se chtěla blíže seznámit s terénem a celkově s prostředím, ve kterém se kurzy konají.

Na výuce jsem se byla podívat dvakrát. V tomto případě jsem usoudila, že není potřeba pobývat na přednáškách více, jelikož je jejich harmonogram obdobný. Jelikož jsou při této fakultě dva přednáškové okruhy, byla jsem se podívat na obou. Poprvé se jednalo o technický blok, podruhé o blok humanitní.

4.3 Výzkumný cíl

Cílem výzkumu bylo zjistit odpovědi na dvě hlavní výzkumné otázky, které byly formulovány následovně:

Co motivuje seniory navštěvovat kurzy na U3V?

Do jaké míry chápou senioři svoji aktivitu jako něco, co přispívá k jejich pozitivnímu sebehodnocení?

Od všech informantů se mi podařilo získat na tyto dvě otázky odpovědi, i když mě odpovědi občas překvapily.

4.4 Výzkumný soubor

Jelikož se má práce zabývá seniory a jejich participací na U3V, zaměřila jsem se na osoby, které v současné době na tyto kurzy chodí či na ty, které je v minulosti navštěvovaly. V rámci pozorování se jednalo o anonymní osoby, které se momentálně nacházely v učebně, rozhovory jsem již dělala s určitými, pro mě neanonymními, osobami. Jednalo se o šest osob, kterým je v rozmezí od 65 do 72 let, konkrétně čtyři ženy a dva muži. V mém výzkumu tedy převažují ženy, ale tento jev si lze vysvětlit tím, že se ženy dožívají vyššího věku a také tyto kurzy navštěvují více než muži.

4.5 Sběr dat

Schůzky s informanty mi domluvili moji známí. Svě okolí jsem již dříve informovala o výzkumu, který se váže k mé bakalářské práci, proto mě někteří obratem informovali o tom, že znají osobu, která kurzy univerzity třetího věku navštěvuje či v minulosti navštěvovala. Místo setkání pak bylo čistě na přání dotyčné osoby, protože jsem chtěla, aby se při rozhovoru cítila dobře. Nakonec jsem byla pozvaná buď k dotazované osobě či k našemu prostředníkovi, který nám poskytl bezpečné a příjemné místo.

Na začátku rozhovoru jsem pečlivě představila svůj výzkum, aby informanti věděli, k jakému účelu budou jejich odpovědi použity, ačkoliv jim většinou náš prostředník důvod rozhovoru přiblížil už při samotném domlouvání setkání. Snažila jsem se na dotyčné osoby příliš nenaléhat, jelikož se jednalo o starší osoby, které mohou být na určité věci citlivější. Ačkoliv se mé téma může zdát jako bezpečné a příjemné, během rozhovoru jsme se několikrát přiblížili k citlivějším tématům jako jsou smrt, samota apod. V těchto případech jsem nechala na jedinci, jestli se rozpovídá či nikoliv. Nikdy se ale nestalo, že by se o těchto věcech rozpovídal více, bylo totiž vidět, že je to pro ně bolestivá oblast. Určitě hrálo svou roli i to, že jsem pro ně cizí člověk.

Z etického hlediska jsem se snažila dodržet postupy, abych své informanty nepoškodila. Švaříček a Šed'ová⁸⁵ píšou, že etické zásady jsou „*obecné principy, se kterými se můžeme konfrontovat, nikoli přesná pravidla. Na každém badateli zůstává pečlivé zvažování všech etických aspektů jeho výzkumu.*“ Každého z dotazovaných jsem se zeptala, jestli si můžu rozhovory nahrát s tím, že se bude jednat o audio nahrávku, tedy pouze o zvukovou stopu. Ve všech případech jsem povolení dostala a já dotyčné osoby ubezpečila, že nahrávky budou sloužit pouze pro mou potřebu a po přepsání rozhovoru je smažu. Také jsme se domluvili na tom, že nebudu zveřejňovat jejich identitu a ve své práci jim přiřadím fiktivní jména.

4.6 Představení informantů

Pro ucelení bych ráda krátce představila svých šest informantů, kteří mi byli ochotni poskytnout informace potřebné pro zpracování praktické části bakalářské práce.

⁸⁵ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, s. 44.

Informant č. 1 – paní Miroslava

Informant č. 1 je žena ve věku 67 let. Paní Miroslava U3V tento akademický rok nenavštěvuje, ale na kurz chodila minulý rok. Je osm let vdova a U3V je pro ni výplň volného času mezi ostatními aktivitami a koníčky.

Informant č. 2 – paní Hanka

Informant č. 2 je žena, které je 71 let. Paní Hanka byla zdravotní sestra a celý život se tedy musela vzdělávat, což jí ale vůbec nevadilo. Proto se také rozhodla studovat i ve třetím věku, získávání nových informací patří mezi její zájmy. V současnosti studuje třetí akademický rok a ráda by pokračovala i nadále. S výběrem aktivity jí pomohla její dcera, která ji ve studiu velmi podporuje.

Informant č. 3 – paní Anna

Paní Anna, informantka č. 3, je pětadesátiletá žena, která pochází ze severních Čech, ale na východ Čech se přestěhovala s manželem kvůli zaměstnání. U3V navštěvuje druhý rok a oproti ostatním informantům vyčnívá tím, že se zatím moc nesnaží myslet na stáří. Ráda cestuje, chodí na procházky a posedí s přáteli u dobrého pití a jídla.

Informant č. 4 – paní Marie

Informantka č. 4 je žena ve věku 69 let. Bydlí s manželem v bytě, ve volných chvílích ráda čte a pečuje o zahrádku, na kterou s mužem dojíždí. Na kurzy U3V chodila jeden akademický rok právě se svým manželem, který ale již nestuduje. Poté se po odmlce vrátila a nyní studuje třetím rokem. Ve studiu ji manžel podporuje, na kurzy ji vozí a následně i vyzvedává, tyto vyjížďky často využívají jako možnost výletu či návštěvu rodiny a známých.

Informant č. 5 – pan Karel

Jedním ze dvou mužů, který svolil k rozhovoru, je 72letý Karel a stává se tak informantem č. 5. Jedná se o usměvavého muže, manžela informantky č. 4, který kurzy U3V navštěvoval jeden rok. Tato zkušenost mu byla přínosem, ale sám usoudil, že to není nic pro něj, protože má radši manuální práce a také mu dělá problém sedět na jednom místě a poslouchat přednášku delší dobu. Rád řídí automobil, proto ve volném čase rád jezdí s vnoučaty na výlety.

Informant č. 6 – pan František

Posledním informantem je muž, kterému je 68 let. Pan František pracoval jako řidič, učení ho dříve nebavilo, ale ve stáří v něm našel zalíbení. Na U3V ho totiž přihlásili jeho synové, když panu Františkovi zemřela žena, aby přišel na jiné myšlenky. Na kurzy chodil dva roky a koncepce se mu líbila, ale v současnosti je nenavštěvuje, protože dostal darem psa, kterého nechce nechávat samotného doma.

Významným zdrojem informací mi byla také paní Sojková, která koordinuje kurzy univerzity třetího věku při Dopravní fakultě Jana Pernera na univerzitě v Pardubicích. Tyto informace se tedy už přímo vztahovaly k místnímu vzdělávání, ale doplnily mi terénní pozorování, které jsem předtím absolvovala.

4.7 Kurzy U3V na Univerzitě Pardubice

V současné době je ke studium na Univerzitě Pardubice přihlášeno přibližně 270 osob, mezi které ale patří i ti, kteří navštěvují zájmové kurzy při univerzitě třetího věku. Výhodou kurzů na UPa je ta, že se jedná o rodinné prostředí, kde se většinou všichni účastníci znají. Kvůli příjemné atmosféře sem dojíždějí lidé z velké dálky, například i z Českých Budějovic. Můžu dodat, že jedna z prvních věcí, které jsem si při svém pozorování všimla, byla právě ta atmosféra během přednášek. Paní Sojková je podle mě osoba, která tvoří spojovací článek mezi studujícími a je vidět, že svou práci dělá ráda, což oceňují i posluchači. Důležitou informací především pro potenciální zájemce je fakt, že zde nevyžadují maturitu. Stačí, aby byla osoba v důchodu, klidně i v invalidním. Poté se stačí elektronicky registrovat přes systém. Při tomto přihlašování je ale velký nával – humanitní blok je většinou během prvních deseti minut obsazený. Technický blok se plní také rychle, ale ne až tak rapidně. Tento jev může opět souviset s tím, že humanitní blok si vybírají spíše ženy, které se obecně kurzů účastní více, mužů zde mnoho nenajdeme. Rozdíl lze spatřit právě na technickém bloku, kde je poměr mužů a žen téměř vyrovnaný. Tento blok není zcela naplněný. Zajímalo mě, jestli uvažují o navýšení míst, když vidí tak velký zájem. Bylo mi ale odpovězeno, že to v plánu není, jelikož by zde bylo mnoho studujících a tím by se pokazila právě ta přátelská atmosféra. I sama paní Sojková mi potvrdila, že na kurzy chodí lidé především kvůli kontaktu s ostatními. Nechtějí být totiž sami doma, proto čas, který mají, využijí k pobytu ve společnosti. Někteří na kurzy chodí také proto, že si můžou udělat chvíli sami pro sebe. Jedná se mimo jiné o lidi, kteří mají doma někoho, o koho se starají, proto se takto snaží odreagovat.

Na kurzy chodí přednášet mimo pracovníky pardubické univerzity také externisté, kteří často dojíždějí ze vzdálených míst. K zaplacení těchto přednášejících se proto využívají dotace, které se na konání těchto kurzů dostávají, spolu se symbolickými poplatky, které se za kurz vybírají.

Zajímalo mě, jestli mají vyučující k seniorům blíže než ke studentům vysoké školy. Má domněnka byla taková, že určitě mají, jelikož senioři chodí na kurzy opravdu dobrovolně – oni už nepotřebují vzdělání kvůli zaměstnání. To mi paní Sojková potvrdila a dodala, že se senioři přednáškám plně věnují, mají dotazy, dávají pozor a nepoužívají mobilní telefony. Spoustu z nich je sečtělých a nenechají se “opít rohlíkem“, když se jim něco nelíbí, tak si umí prosadit svou. I tak se právě ukazuje jejich zájem o studium.

4.8 Analýza rozhovorů s účastníky kurzů

Poté, co jsem získala potřebný materiál z rozhovorů a pozorování, jsem si vytvořila kategorie, které jsem mezi sebou porovnávala. Primárně jsem pracovala s rozhovory, které jsem si z audio podoby přepsala do textového dokumentu a následně doplnila svými poznámkami z terénního deníku.

První kategorie je zaměřena na volbu instituce, která popisuje také i to, jak se o ní informanti dozvěděli a jestli znají i jiné vzdělávací možnosti. Ve druhé kategorii se lze dočíst o motivaci a o tom, co vedlo informanty ke studiu. Třetí kategorie se soustředí na spokojenost seniorů s tímto druhem vzdělávání. Čtvrtá kategorie se poté zaměřuje na reakci rodinných příslušníků, jak tento fakt přijali a jestli je podporují. Poslední, tedy pátá kategorie, shrnuje výpovědi informantů o tom, jak oni sami chápou stáří.

Volba instituce

První skutečnost, která mě zajímala, byla volba instituce. Informantům jsem tedy pokládala otázku, proč si vybrali právě univerzitu třetího věku. Většina se mě obratem ptala, co jiného by si měli vybrat. Například paní Anna se na mě tázavě podívala a na mou otázku, proč si vybrala právě tuto instituci, mi se smíchem odpověděla: „*Jak to myslíte tuhle instituci? Ony jsou ještě další?*“, stejně tak reagovali další tři moji informanti. Tato odpověď mě příliš nepřekvapila, neboť jsem příliš nepředpokládala, že by znali jiné vzdělávací instituce pro seniory. Výjimkou byla paní Hanka, která věděla o existenci akademií třetího

věku. Překvapil mě ale pan i Karel, jelikož si vzpomněl na akademie třetího věku a také věděl, že lze studovat univerzitu třetího věku virtuálně. Sami ale přiznali, že se o nich dozvěděli až při aktivním hledání informací o univerzitách třetího věku. Všech šesti informantů jsem se zeptala, jestli znají kluby seniorů, které se taktéž řadí ke vzdělávacím institucím pro seniory. Odpověď byla pokaždé kladná s tím, že tyto kluby znají, ale neměli tušení, že jsou považovány za vzdělávací. Musím přiznat, že před intenzivnějším zkoumáním jsem ani já nepovažovala kluby seniorů za vzdělávacích instituce pro seniory.

Paní Hanka si chtěla najít ke svým koníčkům a zálibám další aktivitu, proto pátrala po různých kurzech a spolcích. Univerzitu třetího věku si zvolila z toho důvodu, že na vysokou školu nikdy nechodila a chtěla si to vyzkoušet: „*No já jsem vždycky chtěla na vysokou školu, ale nevyšlo mi to. Asi si to kompenzuju.*“ Na manuální práce si paní Hanka moc nepotrpí, takže jí vzdělávací forma vyhovovala mnohem více než třeba kurz keramiky, jak sama řekla.

Paní Marie a pan Karel se o této instituci dozvěděli díky dceři: „*My jsme se dozvěděli o U3V náhodou. Dcera si dodělávala dálkově vysokou a tam viděla inzerát na tyhle kurzy. Tak jsme pak koukali po internetu, co to vlastně je. Do té doby jsme teda vůbec nevěděli, co U3V je, ani jsme se snad nesetkali s pojmem třetí věk, no ale teď už teda víme.*“

Motivace ke studiu

U otázky motivace ke studiu se výpovědi mých informantů příliš nelišily – většinou všichni touží po kontaktu s dalšími lidmi, chtějí si užít den, ženy tuto příležitost využijí k tomu, aby se pěkně oblékly a ukázaly se tak ve společnosti. Někteří účastníci chápou kurzy na univerzitě třetího věku jako společenskou událost, stejně jako paní Anna, která mi se smíchem vyprávěla, že ji nejvíce motivuje to, že si kurz zaplatila a nechce o peníze jen tak přijít. „*Přijdu si jako za mlada – pěkně vyšňořit, potom na kafičko. A taky právě poznám nové lidi, se kterýma pak právě třeba jdeme na to kafe. A to, že se dozvím nějaký nový informace, to je jen takovej bonus*“ tvrdí paní Anna. Finanční stránka motivovala také pana Karla, který na kurz začal chodit, protože chtěl zkusit něco nového: „*Jo, je pravda, že mě spíš motivovalo tam chodit, když jsem to měl zaplacený. Já jsem tam chodil ten jeden rok. Na vyzkoušení dobrý, ale není to nic pro mě. Já už nevydržím sedět tak dlouho na zadku a poslouchat, taky mě pak bolel pěkně zadek.*“ Je pravda, že pro někoho nemusí být pohodlné sedět delší dobu na jednom místě. Při pozorování jsem si všimla, že když přednáška začala,

všichni nehnutě seděli na místě. Časem, a to především před přestávkou, se někteří posluchači neustále vrtěli a střídavě zvedali a odcházeli na toaletu. Tento jev je ale běžný i mezi studenty vysokých škol.

Pojetí motivace ke studiu mě překvapilo především u paní Miroslavy, která mi tvrdila, že žádnou motivaci ke studiu nemá: *„Co mě motivuje? Počkejte... Nemotivuje mě asi nic. No novy informace si můžu najít sama třeba v knížkách, ale na těch kurzech se to líp poslouchá a taky to hledání by trvalo dlouho. S lidma se vidím i když na kurz nejdu, tak to takhle neberu.“* Mě osobně trochu zarazilo, že není nic, co by paní Miroslavu motivovalo chodit na kurzy, proto jsem se jí zeptala, jak tedy motivaci ona sama chápe. *„Když jsem chodila ještě na ekonomku, tak jsem si říkala, že když vystuduju, tak pak budu mít práci a peníze pro sebe a pak i rodinu. A pak když jsem chodila do práce, tak jsem si říkala, že za to budu mít peníze a budeme moc třeba jet na dovolenou. A to byla moje motivace. Ale k tomuhle žádnou motivaci nepotřebuju, protože tam prostě chodím ráda.“* Já osobně bych u paní Miroslavy viděla motivaci právě v tom, že bude mít radost, když půjde někam, kam chodí ráda. Trvala ale na tom, že to pro ni není motivace, proto jsem se touto otázkou více nezabývala.

Setkala jsem se také s tím, že senioři mají dobrý pocit z toho, když si najdou novou zálibu. To hodně spojovali i s tím, že si zpočátku hledali něco, aby si o ně nedělala rodina starosti. Například pan František zprvu chodil na kurzy především kvůli svým dvěma synům, kteří mu kurz sehnali a zaplatili, když přišel o ženu: *„V první řadě jsem chtěl dodržet slib, co jsem dal synům, že tam zkusím chodit. No a pak že jsem přišel na jiný myšlenky. Hlavně do té doby jsem měl někoho doma, pak tam bylo ticho. Nějakou dobu jsem byl u synů, ale takhle to nešlo napořád. Taky maj svý životy. Ale bavilo mě to, chodil jsem tam opravdu rád.“* Podobnou zkušenost má i paní Hanka: *„No ráda chodím mezi lidi. A taky jsem viděla, jak dcera byla nadšená, když jsem si konečně něco vybrala. Jak jsem vám říkala, ona byla hodně zapálená do toho, aby mi něco našla a já, babka vybíravá, jsem si nic nemohla vybrat. A pak když jsem přišla s tou univerzitou třetího věku, tak byla ráda, že to může zařídit.“*

Spokojenost

Další kategorií pro mě byla spokojenost seniorů se studiem. Volně jsem je nechala vyjádřit se, nepokládala jsem jim konkrétnější otázky. K mému překvapení se právě o tomto

tématu informanti hodně rozpovídali. Paní Miroslava tvrdí, že se jí vědomosti nabyté při přednáškách hodí i v jiných oblastech života: „*Ale jo, občas se i něco přiučím. A dokonce se mi to hodí, když s babama máme kvízy.*“ Jako zápor ale vnímá to, že nemá dost času na to, aby navázalo s lidmi nové vztahy: „*Sice máme přestávku, ale to je málo. To bych si pak ani nestihla dojít na záchod nebo se najíst.*“ Od jiných informantů jsem slyšela, že si rádi někam zajdou právě po skončení výuky, ale paní Miroslava hbitě opáčila s tím, že sice chodí občas také, ale jsou to většinou lidé, se kterými se zná už delší dobu, a ne jenom z kurzů.

Paní Hance se zase líbí styl vyučování: „*Já se prostě vždycky ráda učila nebo si hledala nový informace. Tohle není přímo učení, ale nové informace se tam dozvím. Ten, co zrovna přednáší, má vždycky pěknou prezentaci. Taký se mi líbí, jak nám to umí hezky vysvětlit, protože kolikrát někdo řekne slovo, kterému nerozumíme a oni nám to hezky vysvětlí. Ten jejich přístup je opravdu fajn. A hlavně s náma maj trpělivost, no jsou takoví naši svatí andělé. Ty maj určitě někde schovanou svatozář, protože já si nedovedu představit, že bych učila mladý nebo třeba dělala svojí práci a pak ještě jezdila přednášet starým. A kolikrát se někdo zeptá na takovou blbost, to byste nevěřila.*“ Paní Hanka nebyla jediná, kdo ocenil výkony přednášejících. Mimo to si také pochvaluje skupinku lidí, kteří tyto kurzy navštěvují: „*Sešli jsme se pěkná parta, to je takový hezký plus k tomu. I když by mě neodradilo, že bych tam jako neměla chodit, kdybych si tam neměla s kým popovídat.*“

Informantka č. 3, paní Anna, vidí největší pozitivum v tom, že se seznámí s novými lidmi.

Paní Marie se svěřila s tím, že si vychutnává chvíle volna: „*Já spokojená jsem, mě to baví. Taková chvílka pro mě. Ale mně se líbí si tam zajít, sednout si a vlastně nic nedělat, jen něco poslouchat. Někdy je to něco úplně nového, o něčem jsem třeba někdy letmo slyšela. Taková pohodička, jak byste asi vy mladý řekli.*“ Také si ráda zavzpomíná na mládí, když ji muž po skončení přednášky vezme na zmrzlinu: „*Jako když jsme spolu randili.*“ Její manžel Karel si rád vyzkoušel něco nového, ale nebylo to něco, co by mu přinášelo radost, kterou očekával. Proto chvíle, kdy čeká na svou ženu, využívá k různým pochůzkám: „*To je pro mě taky taková univerzita, ale spíš taková sportovní.*“

Pan František, jehož přítomnost na kurzech byla zpočátku kvůli jeho synům, si univerzitu třetího věku taktéž pochvaluje. Chodil na ně dva roky a určitě by chodil i dál, ale do života mu vstoupilo něco, co se pro něj stalo mnohem důležitější: „*Jednou jsem šel k synovi na návštěvu. No a pak tam přinesli takovýho malýho drobečka. Koupili mi psa, abych si měl s kým*

povídat, když se mnou zrovna oni být nemůžou.“ Při vzpomínání na první setkání se otočí ke svému čtyřnohému kamarádovi a poté dodává, že by ho nedokázal nechat doma samotného. V tuhle chvíli mu kurzy nechybí, protože má novou aktivitu.

Reakce rodiny

Mimo zkušenosti a názory jednotlivých informantů jsem chtěla zjistit i přístup rodinných příslušníků k tomu, že někdo z jejich rodiny navštěvuje vzdělávací kurzy pro seniory.

Paní Miroslava popisuje přístup rodiny k její aktivitě kladně: *„Já si myslím, že se jim ulevilo. Protože od té doby, co můj muž zemřel, se mě snažili víc zapojovat. Asi nechtěli, abych třeba byla furt sama. Já sice mám svoje kamarádky, ale ty maj taky svoje životy, některý maj ještě manžely, některý ne.*“ Podle ní jsou rádi, že není stále sama doma a baví se. Paní Miroslava se snažila naznačit, že si připadala jako přítěž, jelikož její děti mají už své děti a ona sama ví, jak náročné to s dětmi bývá.

Reakce rodinných příslušníků paní Hanky byla taktéž přívětivá: *„Dcera a její rodina byla nadšená. Syn bydlí na druhém konci republiky, takže tomu jsem se zmínila jen když jsme si telefonovali a na to moc nereagoval. Ale když přijel, tak už jsem na kurzy chodila, a to jsem mu o tom povídala a byl rád, že někam chodím. Mezi svý, jak řekl. On nikdy moc neuměl projevovat emoce, takže mě potěšilo i to, co mi řekl. Ale věřím tomu, že byl hodně rád.*“

Paní Anna vzpomíná na chvíle, kdy o svém nápadu chodit na univerzitu třetího věku, s nadsázkou: *„Manžel se teda divil, že se mi někam chce chodit. Ale nerozmlouval mi to, on stejně ví, že by se mu to nepovedlo.*“ Jejím dvěma dcerám se ale nápad líbil, ty se dokonce snažily přemluvit i manžela paní Anny, aby se k ní přidal. To se jim ale nepovedlo. Reakce vnoučat moji informantku nijak nepřekvapil: *„Vnoučata se divila, že se mi chce chodit do školy dobrovolně, ale jsou to děti, dalo se to čekat.*“

Dcera paní Marie a pana Karla bylo nadšená z toho, že její rodiče chtějí zkusit něco nového. Když ale po roce chodit přestali, myslela si paní Marie, že je na ni dcera a její rodina našťvaná: *„Já jsem jim neřekla, že tam chci chodit, ale oni to asi poznali. Takže když jsem jim pak řekla, že se tam vracím, tak mi hned nabízeli, že by mě mohli vozit pak třeba domů a tak.*“ Jiného názoru byla ale jejich syn: *„On teda na začátku říkal dceři, do čeho se nás to snaží navrtat, ten byl proti. A vlastně se mu to moc nelíbilo i když jsme chodili oba dva, protože táta*

si furt stěžoval, že tam nevydrží celou dobu sedět, takže se toho hned chytnul. Ale teď když chodím jenom já, tak to je dobrý, to byl rád, že se tam vracím.“ Pan Karel svou manželku doplňuje tím, že se bál, aby ho tam dcera nenutila chodit, i když by ho to moc nebavilo, a to hlavně z toho důvodu, že tam paní Marie neměla s kým chodit. Ukázalo se, že naštěstí respektovala jeho rozhodnutí.

Třetí věk z pohledu seniorů

Poslední kategorií, které jsem ve svém výzkumu věnovala pozornost, byl pohled seniorů na stáří. Konkrétně mě pak zajímalo, jestli jsou moji informanti s procesem stárnutí smíření, jestli jim vadí, když je lidé spojují s třetím věkem a také jak ho sami vnímají.

Na základě jednotlivých výpovědí lze tvrdit, že senioři chápou stárnutí jako přirozenou věc, která čeká každého. Stejně tak i paní Miroslava, které spíš vadí označení stará/starý jako nadávka. Mimo to se občas cítí nesměle, když ji jako seniorku někdo pustí sednou v autobuse: *„Třeba když jedu hromadnou dopravou a je plno a já jedu třeba jen dvě zastávky a někdo mě pustí sednou, tak je to sice hezký, ale já je nechci vyházovat z místa. Ještě mi nohy sloužej dobře, tak si postojím.“*

Paní Hanka si uvědomuje, že už toho nezvládne tolik jako dřív. Její zdravotní stav už není tak dobrý, jako byl dřív: *„To poznáte na zdravotním stavu, začnete brát léky, tělo už vám neslouží jako dřív. Vaši kamarádi začnou umírat. Je to normální.“* Proto také paní Hance nevadí, když má někdo narážky na její věk: *„Však i ty mladý budou jednou starý a jestli se oni teď někomu smějou, tak se jednou bude i jim někdo smát.“* Tím uzavírá má respondentka náš rozhovor.

Paní Anna se k této oblasti vyjádřila více než ostatní informanti: *„Když řeknete senior, tak se cejtim jako stará ženská, jak jsem říkala. Ale mně dneska 65 let přijde normální. Jsem normálně soběstačná, hodně věcí se dokážu naučit. Dokonce mám chytrej mobil, díky kterému si můžu volat se známýma. Snažím se jít s dobou, jak by řekl můj vnuk.“* Sama si ve svém věku uvědomuje, kolik možností poznat nové věci ještě má. Pro ni je tento věk dobou, kdy již nemusí chodit do práce, ale může dělat to, co vždycky chtěla, ale například z časových důvodů nemohla: *„Když jsme malý, tak nás hlídaj rodiče, nemáme prostředky, nebo jsme ještě moc věcí nepoznali. Když jsme dospělý, tak zase nemáme čas, protože se staráme o rodinu, chodíme do*

práce a volno většinou trávíme odpočinkem. Ale právě v tom věku si myslím hodně lidí uvědomí, co by mohli zkusit.“

Pan Karel také pocituje změny, které přicházejí s vyšším věkem, jelikož už nezvládne tolik věcí jako dříve. Nemá ale rád, když někdo kvůli věku shazuje druhou osobu: *„Kdyby mi někdo řekl třeba – ty seš starej, ty tohle nemůžeš atd. Jako víte co, když to lidi nemyslej zle, tak mně to nevadí.“* Jeho žena Marie souhlasí a vtipkuje, že má alespoň nějaké ty úlevy.

Poslední informant, pan František, se nijak svým uvažováním neodlišuje od ostatních: *„Podívejte se, to, že jsem starej, to už o sobě vím. To si začnete uvědomovat, když už nezvládáte dělat tolik věcí jako dřív, nebo aspoň v takový míře. No a pak taky když lidi kolem vás začnou umírat. Jako vaši vrstevníci, bývalí spolužáci, manželka... Já se s tím snažím smířit, že už to nebude jako dřív. Ale ten život strašně rychle uteče. To se ani nerozkoukáte, budete ze školy venku, budete pracovat, mít děti, pak budou mít vaše děti svoje vlastní děti a vybudete prarodič.“* Nakonec doplňuje, že jako mladý by to nepochopil, protože si to každý musí prožít sám.

4.9 Vyhodnocení získaných dat a zodpovězení výzkumných otázek

Na základě informací, které jsem obdržela od svých informantů, jsem mohla zodpovědět výzkumné otázky, které jsem si položila.

První z těchto dvou otázek byla:

Co motivuje seniory navštěvovat kurzy na U3V?

Mě osobně tato oblast velice zajímala, proto jsem se rozhodla věnovat se jí jako výzkumné otázce, ale i jako výzkumné kategorii, o které jsem psala výše.

Můžu konstatovat, že většina informantů se shodla na tom, že k chození na univerzitu třetího věku je nejvíce motivuje kontakt s lidmi, a to především s vrstevníky. Podstatnou část osob navštěvující tyto kurzy tvoří ovdovělí, ale není to pravidlem. Ačkoliv stále mají další rodinné příslušníky, shodují se, že je nechtějí neustále “zatěžovat“ svou přítomností, protože chápou, že i oni mají své životy, které vyžadují čas potřebný k řešení nutných věcí, ale i k odpočinku. Některé seniory dokonce k navštěvování kurzů inspirovaly jejich děti.

Dalším motivátorem byla touha po získání nových informací, které jsou podány zábavnou a ucelenou formou. Ve výpovědi informantů se pak objevovala tvrzení, která

vysvětlovala, proč po těchto vědomostech lidé touží. Někteří si kompenzují to, že dříve studovat nemohli či nechtěli, ti další naopak rádi procvičují své mozkové buňky.

Třetí nejzmiňovanější byla poté skutečnost, že senioři na tyto kurzy chodí, aby vyplnili svůj volný čas. Mezi mými informanty nebyl nikdo, pro koho by byla univerzita třetího věku jedinou aktivitou či zálibou. Většinou se jedná o vyplnění volného času mezi dalšími aktivitami, někdo chápe tyto kurzy jako prestižní událost, kde se může pobavit, někteří jako chvíle pro sebe, aby si odpočinuli.

Druhá výzkumná otázka zněla:

Do jaké míry chápou senioři svoji aktivitu jako něco, co přispívá k jejich pozitivnímu sebehodnocení?

Touto otázkou jsem chtěla zjistit, jestli senioři, kteří chodí na kurzy univerzity třetího věku, chápou tuto skutečnost jako něco, díky čemu se cítí lépe.

Moji informanti se nad tímto pozastavili, jelikož o tom doposud nepřemýšleli. Samotná výzkumná otázka je formulována tak, že by možná nepochopili, na co se jich ptám, proto jsem se seniorů ptala na to, jestli se cítí lépe díky této aktivitě, jestli je to naplňuje. Vlastně se nejedná o nic složitého, ukázalo se ale, že se jedná o věc, nad kterou běžně nepřemýšlejí. Proto se ve výpovědích informantů objevovaly různé odpovědi. Někteří respondenti mi tvrdili, že je tato činnost nenaplňuje. Ostatní ale chápou svou participaci jako něco pozitivního, díky čemu se cítí lépe. Ať už je to kvůli tomu, že jsou schopni se někde angažovat, či že se konečně nevyčítají, že si udělají čas pro sebe.

ZÁVĚR

Ve své práci „Participace seniorů na univerzitě třetího věku“ jsem chtěla zjistit, proč se senioři účastní vzdělávacích kurzů na univerzitách třetího věku. K tomu, abych problematice lépe porozuměla, jsem nejdříve popsala stáří a stárnutí, poté pak aktivní stáří a aktivní stárnutí, konkrétně co tyto pojmy a tato období obnášejí. Dále jsem se věnovala geragogice jako vědní disciplíně a jak ji chápou různí autoři. Nastínila jsem, kdo je geragog, co tato profese obnáší a shrnula funkce vzdělávání seniorů. Zabývala jsem se pojmem senior, jeho významem a ekvivalenty. Nakonec jsem se věnovala institucím, které umožňují další vzdělávání seniorů. Zmínila jsem akademie třetího věku, kluby seniorů, univerzity volného času a virtuální univerzity třetího věku. Nejvíce jsem se pak věnovala univerzitě třetího věku, která byla pro mou práci stěžejní. V poslední části své teoretické části jsem nastínila fungování univerzit třetího věku v některých zahraničních státech.

V praktické části jsem se zaměřila především na rozhovory s šesti informanty, které jsem následně analyzovala a snažila jsem se odpovědět na dvě výzkumné otázky. Tyto výzkumné otázky zněly „Co motivuje seniory navštěvovat kurzy na U3V?“ a „Do jaké míry chápou senioři svoji aktivitu jako něco, co přispívá k jejich pozitivnímu sebehodnocení?“. Myslím si, že se mi otázky podařilo zodpovědět. Zjistila jsem, že moji informanti většinou touží po kontaktu s lidmi a po vědomostech, dále pak chtějí najít aktivitu, která by vyplnila jejich volný čas. Většinou jsou rádi, že na kurzy začali chodit, protože si tak dokazují, že jsou schopni ještě se někde angažovat. Osobně mě zaujalo to, že na kurzy chodí také kvůli tomu, aby měli čas jenom pro sebe. Přijde mi zvláštní, že si doma nenajdou chvíli, kdy by se mohli věnovat vlastním zájmům, když už nemusí chodit do práce. Ale to je pravděpodobně z toho důvodu, že jsem zatím nepoznala starost o rodinu a s tím spojené povinnosti. Mnoho lidí se v důchodovém věku občasně stará například o vnoučata, ale také vaří, uklízí, starají se o chod domácnosti, o zahrádku, o auto a techniku. A pokud bereme v potaz i fakt, že starší lidé nevydrží dělat některé věci tak dlouho jako dříve, ale musí i odpočívat, jejich volný čas se jim pak na úkor těchto a dalších aktivit zkracuje. Také mě překvapilo, že si většina mých informantů uvědomuje proces stárnutí a moc se tomu nebrání, protože chápou, že tak funguje koloběh života. Můj výzkum se soustředil na šest respondentů, což je oproti počtu studujících při těchto institucích velmi malá část, na druhou stranu pro bakalářskou práci, kde je omezen čas pro její vypracování, jsou tyto poznatky uspokojující. I tak si trůfám tvrdit, že data, která jsem získala, by se dala vztáhnout na většinu posluchačů univerzit třetího věku. Toto téma by bylo zajímavé uchopit pro hlubší zkoumání, především s větším výzkumným vzorkem. Každý člověk je totiž jedinečný. A

ačkoliv senioři jako sociální skupina vykazují určité znaky, věřím, že se mezi nimi najdou jedinci, kteří budou mít zcela odlišné důvody ke studiu. Tady by se ale již jednalo o výzkum, který by bylo vhodné provádět v rámci několika let, například z toho důvodu, že posluchačů je opravdu mnoho.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- CUMMING, Elaine a William Earl HENRY. *Growing Old*. New York: Arno Press, 1961. ISBN 978-0405118142.
- FORMOSA, Marvin. *The University of the Third Age and Active Ageing: European and Asian-Pacific Perspectives*. Cham, Switzerland: Springer, 2019. ISBN 978-3-030-21514-9
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Aktivita jako projekt: diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. Studie., sv. 94. ISBN 978-80-7419-152-7.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HATÁR, Ctibor. *Seniori v systéme rezidenciálnej sociálno-edukačnej starostlivosti*
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- JANIŠ, Kamil a Jitka SKOPALOVÁ. *Volný čas seniorů*. Praha: Grada, 2016. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5535-9.
- KALVACH, Zdeněk. *Úvod do gerontologie a geriatry: integrovaný text pro interdisciplinární studium*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-366-0.
- MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5029-7.
- ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. ISBN 978-80-7465-038-3.
- ONDRUŠOVÁ, Jiřina. *Stáří a smysl života*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1997-2.
- PALÁN, Zdeněk. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Olomouc: DAHA, 1997. Promos. ISBN 80-902232-1-4.
- QUADAGNO, Jill. *Aging and the Life Course: An Introduction to Social Gerontology*. 6th ed. New York, NY: McGraw-Hill, c2014. ISBN 978-0-07-802685-0.

SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. Studie, sv. 45. ISBN 978-80-86429-62-5.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5446-8.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.

VICTOR, Christina. *The Social Context of Ageing*. New York: Routledge, 2005. ISBN 0-415-22139-0.

VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stáří ve městě, město v životě seniorů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. Studie., sv. 98. ISBN 978-80-7419-141-1.

Internetové zdroje

AU3V-Najděte si U3V v okolí. *AU3V* [online]. Copyright © Asociace univerzit třetího věku [cit. 5.11.2019]. Dostupné z: <http://www.au3v.cz/index.php/najdete-u3v-v-okoli-seznam-clenu>

Cesta do Evropské unie. Bílá kniha Komise Evropského společenství. *ISAP*. [online]. Copyright © Úřad vlády ČR 2011 [cit. 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://isap.vlada.cz/dul/cesty.nsf/7f723857997b924bc1257926004bd509/f93f514d87be3841802566da00437fb9?OpenDocument>

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí. *Průvodce-MPSV* [online]. Copyright © Ministerstvo práce a sociálních věcí 2019 [cit. 25. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/narodni-akcni-plan-podporujici-pozitivni-starnuti>

PARSONS, Talcott. The Aging in American Society. Law & Contemporary Problems. Durham, N.C.: School of Law, Duke University, zima 1962, s. 22-35. [cit. 09.03.2020]. ISSN 1945-2122. Dostupné z: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2908&context=lcp>

Univerzita třetího věku. *Centrum celoživotního vzdělávání* [online]. Copyright © 2019 [cit. 12.11.2019]. Dostupné z: <https://www.cczv.cuni.cz/CCZV-15.html>

Univerzita třetího věku. *Filozofická fakulta Univerzity Karlovy* [online]. Copyright © FF UK 2019 [cit. 12.11.2019]. Dostupné z: <https://www.ff.cuni.cz/studium/dalsi-vzdelavani/univerzita-tretiho-veku/>

Velký sociologický slovník, svazek 2 [online]. Copyright © 2019 EPDF.PUB. [cit. 16.11.2019]. Dostupné z: <https://epdf.pub/velky-sociologicky-slovník-svazek-2.html%20-%20str.%201218>

Virtuální Univerzita třetího věku. *Oficiální stránky obce Vlčí* [online]. Copyright © 2020 [cit. 12.04.2020]. Dostupné z: <http://www.obec-vlci.cz/virtualni-univerzita-tretiho-veku-vu3v/>

Volnočasové organizace pro seniory. *Městská část Praha 3* [online]. Copyright © Městská část Praha 3 [cit. 2.11.2019]. Dostupné z: <https://www.praha3.cz/urad/informace-pro-seniory/volnocasove-organizace-vycet-linky-pdf>

Vzdělávání seniorů je hitem. *Portál pro aktivní seniory* [online]. Copyright © 2018 [cit. 12.11.2019] Dostupné z: <https://www.i60.cz/clanek/detail/16397/vzdelavani-senioru-je-hitem>